

Dr. Bosnyák István

TÖRTÉNELMI DRÁMA

Elnézést kérek a teremben levő tudós kollégáimtól, kolléganőimtől, vajdaságiaktól és a magyarországiaktól egyaránt, hogy nem történészként belekontárkodom ebbe az igazándiból tősgyökeres történész témakörbe. Alibiként örömmel tapasztaltam az imént egy irodalmár barátom, Sava Babić jelenlétét, úgyhogy a kontárkodásomnak a bűne ennyivel talán kisebb lesz. Egy lehetséges történelmi Teleki-dokumentumdráma lehetséges három verziójának lehetséges három etikai alaptételével bátorkodnék előhozakodni önök előtt. Ma is a Teleki-halál mint irodalmi tragédia három lehetséges változatával. Az első változat: Teleki Pál egy tisztességtelen hadipolitikai lépés ellen tiltakozva öngyilkos lesz. Egy tiszta, egyértelmű tragikum áll előttünk. Tudniillik a végső, az önmegsemmisítő etikai gesztus választása, a tisztességtelen, az ún. örökbarátsági szerződést sárba tipró hadipolitikával való hallgatólagos vagy tevőleges személyi szolidarizálás helyett, sőt önmegsemmisítés révén történő ország-világ színe előtt történő, tehát nemzetközi súllyal, dignitással is bíró lázadás a tisztességtelenség ellen a viszonylagos történelmi igazságosság védelméért. A második lehetséges verzió: Teleki Pál talán minden imént okkal hallott történészi főnntartás ellenére talán nem is önkezével végez magával, hanem a Pesten sündörgő német titkosügynökök likvidálják egy kvázi öngyilkossági szövegkönyv, egy ügyesen megrendezett álöngyilkossági krimi révén. Nos, a tragikum tényén ez a lehetőség sem változat, csupán a tragikum jellegén. Tudniillik ha a pusztá biológiai lét megszakítása, a halál beállta hitleri aktus, s nem önkézzel végrehajtott tett, cselekedet lett volna is, a tragikum fennforgása mégsem lenne kérdéses, hisz a történelmi dráma magyar főhőse ez esetben is, mint a tisztességtelen hadműveletet személyesen nem vállaló tragikus áldozat épp mint a tisztességes hadműveletet követelő tisztességtelen, azaz német fasiszta erők tragikus mártírja állna előttünk. A harmadik lehetséges tragédia-változat tragikuma viszont a legproblematisabb. Miért? Történelmi főhősünk Horthynak írt búcsúlevele az ismeretes rengeteget idézett két lakonikus tömondattal zárul: „Nem tartottalak vissza. Mármint téged, fő kormányzó uram.” S a másik lakonikus mondat: „Bűnös vagyok.” Hitler pesti nagykövétének, Erzmandorfnak a maga külügyminisztériumához intézett táviratában viszont ezt is olvashatjuk Teleki halálának erkölcsi indíttatásával kapcsolatban: „Bárdossy, akinél ma, ti. 1941. március 4-én miniszterelnöki minőségben bemutatkozási látogatáson jelentem meg, azt mondta nekem, hogy Teleki súlyos

szemrehányásokat tett magának, hogy annak idején nem akadályozta meg a német ösztönzésre múlt év végén Jugoszláviával létrejött barátsági egyezmény megkötését.” Ha tehát Bárdossy nem blöffölt a pesti német követnek, hanem híven tolmácsolta Teleki morális önvádjának politikai okát, s ha Erzmandorf híven rögzítette táviratában Bárdossynak ezt a közlését, akkor pusztán irodalmári szemszögből ne mondjam, pusztán esztétikai szemszögből a Teleki-tragikum belső tartalma milyensége szemszögből rá kell kérdeznünk a nevezetes búcsúlevél első lakonikus mondatára: mitől is nem tartottalak vissza, főméltóságú uram, Horthy Miklós? Attól-e amit a Bárdossy–Erzmandorf-verzió sugall, hogy ti. egyáltalán létrejöjjön magyar–jugoszláv barátsági egyezmény? Mert ha az nem jön létre, akkor ma, 1941. április 2-án nekem, Teleki Pál miniszterelnöknek a Jugoszlávia elleni támadásban való magyar részvételről hozott döntésed, döntésetek miatt, nem kellene azzal a morális teherrel élethalál harcot vívnom, hogy szószegők lettünk gyávaságból az örökbéke szerződéssel szemben. Vagy ez is a Bárdossy–Erzmandorf-távirat szövegéből következő értelmezéshetőség? Immár azonban a második lakonikus búcsúmondatnál kapcsolatban: Én, Teleki Pál miniszterelnök, azért vagyok bűnös, mert nem támasztottam semmiféle nehézséget arra vonatkozóan, hogy te, kormányzó uram, a berlini követünkkel elküldjed a Führernek a kapituláló, a Jugoszlávia megtámadásában való részvételünkbe beletörődő leveledet. És egy újabb vagy: a minisztertanácsban nem elleneztem kellően, noha a nemrégiben megkötött barátsági szerződés kötelezett volna erre, hogy Jugoszláviával szemben a jelenlegi alkalmat mégis kihasználva hullarablókká váljunk. Nos, ha e harmadik értelem és lehetőség nem alaptalan, ha valóság háttere hiteles, akkor a virtuális irodalmi Teleki-színmű, Teleki-dokumentumdráma a műfaját történelmi tragédia helyett nem kellene pontosabb műszóval, műfaji meghatározással történelmi drámának minősítenünk? Tragédiából drámává minősíteni át a műfajt, természetesen nem jelenti az etikai gesztus degradálását is. És itt az irodalmár, az irodalomtörténész el is hallgat. Az érdemi választ a történelmi valóság hátter és a biográfiai valóság hátter szakavatott ismerőitől, a historiográfusoktól várja. Akik e szakkérdést a közelmúltban nyilván megnyugtatóan és végérvényesen tisztázták is már, csak literátor laikusságom e kérdéstisztázásnak még nem érkezett igazából utánanézni, de majd igyekszik.